

Kur'an-ı Kerim'de Yön Kavramı

The Concept of Direction in the Holy Qur'an

Öz

Bu makalede Kur'an-ı Kerim'de yönler konu edilmektedir. Öyle ki Kur'an-ı Kerim, bünyesinde birçok kavramı barındırmaktadır. Bunlardan biri de yön kavramıdır. Yön, günlük hayatta çokça kullanılan bir kavram olmasının yanında hayatı da kolaylaştıran bir kavramdır. Zira insanlar hem konum bulmada hem de farklı amaçlarla yönleri kullanmaktadır. Doğu, batı, kuzey, güney, aşağı, yukarı, alt, üst, arka, ön gibi yönler günlük hayatta en çok kullanılanlardır. Kur'an-ı Kerim, farklı ayetlerde çeşitli saiklerle yön kavramına yer vermiş ve bunu insanın istifadesine sunmuştur. Mesela Allah'ın, rüzgârları rahmetinin (yağmurun) önünde müjdeci olarak gönderdiğini ifade etmesi, insanın gündelik hayatta yapacağı işlere de bir yön çizmektedir. Yine yönlerin yaratıcısının Allah olduğuna değinen Kur'an-ı Kerim, yönlere konusu farklı olan ayetlerde yer vermiştir. Bu minvalde Kur'an-ı Kerim'de yönler daha çok Allah'ın güç ve saltanatına işaret eden, Allah'ın varlığı ve birliğinden bahseden ayetlerde zikredilmektedir. Bunun yanında ayetlerde zikredilen yönler konum, zaman, mekân ve keyfiyet bildirmek için zikredilmiştir. Yönler gerçek anlamı ifade ettiği gibi mecaz anlam ifade etmek üzere de kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı Kur'an-ı Kerim'de yer alan yön ile ilgili ayetlerin bilinmesinin yanında aşağıdaki sorulara cevap aramaktır. Acaba Kur'an-ı Kerim konum ve yön bilgisine hangi oranda yer vermektedir? Kur'an'ın Kerim sadece coğrafi yönlerden mi bahsetmektedir? Yoksa onda mecazî kullanımlar da mevcut mudur? Yönler müstakil olarak mı ele alınmıştır? Yoksa başka şeylerle irtibatlandırılmış mıdır? gibi sorular çalışmamızın amacını ortaya koymaktadır. Bu nedenle öncelikle Kur'an-ı Kerim'de geçen yön kavramına genel olarak değinilecek ardından ise Kur'an-ı Kerim'de yer verilen yönler detaylı bir şekilde ele alınıp incelenecektir. İşlenen konudan sonra ise makalenin geneline dair bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Yön, Doğu, Batı.

Abstract

This article delves into the topic of directions in the Qur'an. The Qur'an encompasses various concepts, one of which is the notion of directions. Directions, besides being widely used in daily life, are also a concept that facilitates navigation. People utilize directions for both locating themselves and pursuing different objectives. East, west, north, south, down, up, below, above, back, and front are the most frequently used directions in everyday life. The Qur'an includes references to the concept of directions in various verses, serving as a guide for human benefit. For instance, Allah's mention of sending the winds as heralds of His mercy (rain) also indicates a direction for human endeavors in daily life. Furthermore, the Qur'an acknowledges Allah as the Creator of directions in verses that discuss different subjects. In this context, directions are predominantly mentioned in verses that signify Allah's power, sovereignty, existence, and unity. Additionally, directions are mentioned in the Qur'an to indicate location, time, space, and condition. While directions carry their literal meaning, they are also employed metaphorically. The aim of this study is not only to explore the verses concerning directions in the Qur'an but also to seek answers to the following questions: To what extent does the Qur'an address the knowledge of location and directions? Does the Qur'an solely mention geographical directions, or are there metaphorical uses as well? Are directions treated as independent entities, or are they associated with other elements? These questions will guide our research. Consequently, this study will begin with a general overview of the concept of directions in the Qur'an, followed by a detailed examination of the specific directions mentioned in the Qur'an. After discussing the subject matter, the article will conclude with a summary of the findings.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Direction, East, West.

Enver BAYRAM

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı / Assoc Prof Enver Bayram, Tokat Gaziosmanpaşa University, Islamic Sciences Faculty, Tafsir, enver.bayram@gop.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7624-4528>
<https://ror.org/01rpe9k96>

Makale Türü-Article Type: Araştırma

Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 30.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 21.06.2023

Yayın Tarihi/Date Published: 25.06.2023

Atf/Cite as: Bayram, E. (2023). Kur'an-ı Kerim'de Yön Kavramı. *Turkish Academic Research Review*, 8 (2), 978-987.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncı/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Enver Bayram

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Yönler, konum belirlemede önemli bir yere sahiptir. İnsan; ister kendisinden, isterse de başka bir varlık ya da nesnenin konumundan bahsetmiş olsun yönlerden istifade eder. Bu minvalde o; doğu, batı, kuzey, güney, aşağı, yukarı, alt, üst, arka, ön gibi sıfat ve edatlarla konumuna işaret eder. Bunun yanında başka varlık ve nesnelere de yönler vasıtasıyla ulaşır. Ayrıca günlük hayatta bununla ilgili olarak “yeni bir biçim vermek, yeni bir düzen vermek” anlamında “yön vermek” deyimini kullanılmaktadır (TDK, 2022). Yine bugün akıllı telefonlara yüklenen programlarla konum tespiti yapılabilmekte ve adreslere kolayca ulaşılabilir.

Henüz Kur'an-ı Kerim'in nazil olmadığı cahiliye döneminde de yön ve mekân algısı önemli bir yer tutmakta idi. Zira Mekkeliler bir işe niyet edip de o iş kendilerine zor geldiğinde ya da ihramlı olduklarında evlerine kapılarından girmezlerdi. Aynı şekilde Medineliler de hac veya umre yolculuğundan döndüklerinde bu şekil davranırlardı. Bunu ise Araplar bir iyilik sayar ve aksini yapmanın uğursuzluk getireceğine inanırlardı. Ancak Kur'an, “Evlere arkadan girmek iyilik değildir” (el-Bakara 2/189) ayeti ile bu yanlış inanca son vermiştir (Bozkurt, 1995: 11/506).

Kur'an-ı Kerim'de birçok kavrama yer verildiği gibi “yön” kavramından da bahsedilmektedir. Yön, “belli bir noktaya göre olan yer, taraf”, “bir şeyin belli bir noktaya baktığı yan, veçhe”, “bir yere gitmek için izlenen yol, cihet, istikamet” ve “tutulacak, izlenecek yol” gibi farklı anlamlara gelmektedir (TDK, 2022). Söz konusu tanımlardan da anlaşılacağı üzere “yön” kelimesi gerçek anlamı ifade ettiği gibi ondan mecazî mana da anlaşılabilir. Kur'an-ı Kerim'de doğu-batı, kuzey-güney, aşağı-yukarı, alt-üst, arka-ön gibi coğrafi yönlerden bahsedildiği gibi bazen de bununla mecazî anlam kastedilmiştir.

Konum ve yön bilgisinin bu kadar önemli hale geldiği çağımızda acaba Kur'an-ı Kerim'de bu hususla ilgili bir yaklaşım var mıdır? Böyle bir yaklaşım varsa bu meseleyi Kur'an-ı Kerim nasıl ele almıştır? Mesele sadece coğrafi yönden mi ibarettir yoksa mecazî kullanımlar da mevcut mudur? Yönler müstakil olarak mı ele alınmıştır yoksa başka şeylerle de irtibatlandırılmış mıdır? gibi sorular çalışmamızın amacını ortaya koymakta ve araştırmamızın gidişatına yön vermektedir. Çalışmamızda öncelikle Kur'an-ı Kerim'de yönle ilgili kavramlara yer verilecek olup ardından da Kur'an-ı Kerim'deki yönler etraflıca ele alınacaktır.

1. Kur'an-ı Kerim'de Yönle İlgili Kavramlar

Kur'an-ı Kerim'de yönle ilgili “وجه” ve “شطر” kökleri ön plana çıkmaktadır. “وجه” kelimesi sözlükte, tef'îl kalıbında “الى” harfî ceriyle yönelmek, çevirmek, yollamak, göndermek gibi anlamlara gelmektedir. Yine ef'ale ve ifteale kalıplarında “الى” harfî ceriyle kullanıldığında benzer anlama gelmektedir. Aynı kökten türeyen “وجه، وجه، وجهة، اتجاه” kelimeleri de isim olup yön, cihet, taraf, yüz gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, h.1414: 13/555-560; İsfahânî, h.1412: 1/856). Kasta, yönelişe “وجه”، maksada, kendisine yönelinen şeye “وجهة ve جهة” denilmektedir. (İbn Manzûr, h.1414: 13/555-560; İsfahânî, h.1412: 1/453).

Kur'an-ı Kerim'de “وجه” kelimesi türevleriyle beraber 78 yerde geçmektedir (Abdülbâkî, 1990: 743-744). “Herkesin yöneldiği bir yön vardır.” (el-Bakara 2/148) ayetinde geçen “وجهة” kelimesi de “yön” anlamına gelmektedir. Bununla da kible kastedilmektedir (Râzî, h.1420), 4/113). Rağîb el-İsfahânî'ye göre ise burada “şeriate” işaret edilmektedir. (İsfahânî, h.1412: 1/453-454).

Kur'an-ı Kerim'de yön ve yönelmek anlamında kullanılan bir diğer kelime de “شطر” kelimesidir. “شطر”، sözlükte ikiye bölmek, ortadan ayırmak, kesip koparmak, budamak; yarım, yarı, pay, hisse, yön gibi anlamlara gelmektedir. (İbn Manzûr, h.1414: 4/406; İsfahânî, h.1412: 1/453). Kur'an-Kerim'de “شطر” kelimesi türevleriyle beraber 5 ayette geçmektedir (Abdülbâkî, 1990: 382). Ayrıca “Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz.” (el-

Bakara 2/144) ayetinde de “نظر” kelimesi taraf ve yön anlamında kullanılmıştır. (İsfahânî, h.1412: 1/453). Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim'de “وجه” ve “نظر” kökleri “yön” anlamını da ihtiva edecek şekilde kullanılmaktadır.

2. Kur'an-ı Kerim'de Yönler

Kur'an-ı Kerim'de yer alan yönleri şöyle sıralamak mümkündür.

2.1. Doğu-Batı

Sözlükte, “شرق” kelimesi güneşin doğması, ışıdaması, parlaması ve doğu gibi anlamlara gelmektedir (Ferâhîdî, ts.: 5/38; İbn Manzûr, h.1414: 10/173). TDK'ya göre “Bulunulan yere göre güneşin doğduğu yönde kalan bölge” doğu olarak isimlendirilmektedir (TDK, 2022). “شرق” kelimesi Kur'an'da türevleriyle beraber 17 yerde geçmektedir (Abdülbâkî, 1990: 378-379). “غرب” kelimesi ise güneşin batması, gözden kaybolması ve batı gibi anlamlara gelmektedir (Ferâhîdî, ts.: 4/409; İbn Manzûr, h.1414: 1/637). TDK'ya göre “Bulunulan yere göre güneşin battığı yönde olan bölge” batı olarak adlandırılmaktadır (TDK, 2022). “غرب” kelimesi Kur'an'da türevleriyle beraber 19 yerde geçmektedir (Abdülbâkî, 1990: 496-497).

Ayetlerde yön anlamında kullanılan doğu ve batı kelimelerinin mana olarak birbirinin zıddı istikametinde yer aldığı görülmektedir. Bu şekil bir kullanım bazen aynı ayette, bazen de farklı ayetlerde geçmektedir.¹ Mesela “Doğu da Allah'ındır batı da.” (el-Bakara 2/115) ayetinde hem doğu hem de batı ifadeleri birlikte yer alırken, “Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar (gibi) buldu.” (el-Kehf 18/86) ayetinde sadece “batı” yönü kastedilmektedir. Akabinde ise “Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık.” (el-Kehf 18/90) ayetinde olduğu gibi “doğu” yönüne değinilmektedir.

Doğu ve batı yönlerinin ele alındığı ayetlerden bir kısmı Allah'ın güç ve saltanatına vurgu yapmaktadır. “Hayır! İş onların umdukları gibi değildir! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki elbette bizim her şeye gücümüz yeter.”² (el-Meâric 70/40) ayetinde de ifade edildiği gibi doğuların ve batıların sahibi olmak Allah'ın güç ve kudretinin bir alameti olarak zikredilmektedir. Zira Allah, “Doğunun Rabbi ve batının Rabbi” diyerek kendi zatı üzerine yemin etmektedir. Bu ifadenin anlamı, “çünkü biz doğuların ve batıların sahibiyiz, bu yüzden bütün yeryüzü bizim kudret elimiz altındadır. Benden kurtulamazsınız. Biz ne zaman istesek sizi helak eder ve yerinize sizden daha iyilerini getiririz” demektir (Mevdûdî, 1997: 6/466). Dolayısıyla Allah'ın “Doğuların ve batıların Rabbi” olması O'nun saltanatına işaret etmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken başka bir husus da bazı ayetlerde³ doğu ve batı ifadelerinin müfret olması, diğer ayetlerde ise tesniye⁴ veya cemi⁵ şeklinde gelmesi hususudur. Söz konusu ayetlerde bahsedilen durum gerçekte birden fazla doğunun ya da batının mevcudiyeti midir? Yoksa farklı bir durumdan mı bahsedilmektedir? Bu sorulara Mevdûdî şöyle cevap vermektedir: “Doğuların ve Batıların” tabiri, güneşin, senenin her günü başka bir açıdan ve yeryüzünde değişik kısımlarda doğup battığını ifade eder. Bu yüzden doğu-batı tek değildir, birçok doğu ve batı vardır. Öte yandan kuzey ve güney gibi doğu ve batı da bir yön tarif eder. Bu yüzden Şuara Suresi 78. ayette ve Müzzemmil Suresi 19. ayette "Doğunun ve Batının Rabbi" denilmektedir. Diğer bir yönden de bakıldığında yeryüzünde iki doğu ve iki batı vardır. Çünkü yeryüzünün bir yarı küresinde güneş

¹ Bk. el-Bakara 2/115, 142, 177, 258; el-A'raf 7/137; el-Kehf 18/86, 90; eş-Şuarâ 26/28; er-Rahman 55/17.

² Ayrıca bk. eş-Şuarâ 26/28; es-saffât 37/5, er-Rahman 55/17, el-Müzzemmil 73/9.

³ Bk. el-Müzzemmil 73/9.

⁴ Bk. er-Rahman 55/17.

⁵ Bk. el-Meâric 70/40.

doğarken, diğer bir yarı kürede güneş batar. Bu yüzden Rahman Suresi 17. ayette “iki doğunun ve iki batının Rabbi” denilmektedir.” (Mevdûdî, 1997: 6/466). Görüldüğü gibi Mevdudî, iki doğu ve iki batıdan ya da doğular ve batılardan kastın ne olduğunu bilimsel bilgi doğrultusunda yorumlama yoluna gitmiştir.

Doğu ve batı ifadelerinin geçtiği ayetlerden bazıları da kıblenin değiştirilmesinden bahseden ayetlerdir (el-Bakara 2/115, 142, 177). “*Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır.*” (el-Bakara 2/115) ayetinde de ifade edildiği gibi Allah, müminlerin Beyt-i Maktis'den Kâbe'ye dönmelerini istemiştir. Böylece Allah gerek doğunun gerek batının gerekse de arasındakilerle beraber bütün yönlerin kendisine ait olduğunu ve bu yönleri kendisinin yarattığını bildirmiştir. Bununla beraber Allah, zaman ve mekândan münezzehtir (Râzî, h.1420: 4/18, 80). Ayrıca ayette geçen “*Doğu da Allah'ındır batı da*” ifadesi kıblenin değişmesi hususunda Yahudilerin Hz. Peygamber'i ayıplamalarına verilen bir cevaptır (Taberî, 2000: 2/527). Bununla Allah bütün yönleri kendisinin yarattığını, dolayısıyla kible olarak Müslümanların istedikleri yöne secde edebileceklerini ve bundan ötürü hiçbir kimsenin Müslümanları kınayamayacağını belirtmektedir. Bunun yanında doğu ve batı ifadelerini genel anlamda kullanılmış ifadeler olarak anladığımızda “doğu da Allah'ındır batı da” ifadesinin “kuzey ve güney” yönlerini de kapsadığını söylememiz mümkündür. Zira bütün yönlerin yaratıcısı Allah'tır. Kuzey ve güney yönleri ve dahi ara yönler de bu kapsam dahilindedir.

Kur'an'da bazen de doğu ve batı ifadeleri Allah'ın varlığının delillerinden bahseden ayetlerde yer almaktadır. Nitekim “*Allah'ın kendisine verdiği mülk ve saltanatla şımarıp İbrâhim ile Rabbi hakkında tartışmaya girişeni görmedin mi? İbrâhim: “Benim Rabbim diriltten ve öldürendir” dediği zaman o: “Ben de diriltir ve öldürürüm” demişti. İbrâhim: “Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen de onu batıdan getir bakalım” deyince o kâfir ne diyeceğini bilemez halde donup kaldı. Allah, böylesi zâlimler gürûhuna doğru yolu göstermez.*” (el-Bakara 2/258) ayeti “Ben de diriltirim ve öldürürüm.” diyen Nemrûd'a Hz. İbrâhim'in bir meydan okumasıdır. Bu meydan okumayla Hz. İbrahim hem Allah'ın varlığına delil getirmiş hem de Nemrûd'un ileri sürdüğü şüpheli bertaraf etmiştir. (Râzî, h.1420: 7/20-22). Görüldüğü Hz. İbrahim yönlerin vasıflarına dikkat çekmiş, bu nitelikleri Allah'ın varlığına delil getirmiştir. Böylece de hasmını mağlup etmiştir.

Bazı ayetlerde⁶ ise doğu ve batı ifadeleri yeryüzünde belli bir bölgeyi belirtmek üzere kullanılmaktadır. Bu bölgelerin neresi olduğu müphem bırakılmakta, ancak tefsirlerde izah edilmektedir. Mesela Âraf suresinin 137. ayetinde geçen “yerin doğu ve batı tarafları”ndan kasıt, farklı görüşler olsa da müfessirlerin çoğunluğuna göre Şam ve Filistin topraklarıdır (İbn Kesîr, 1999: 3/466).

Yine Meryem suresinin 16. ayetinde geçen “doğu yönünde” ifadesinden maksat, Kudüs'teki Beyt-i Makdis'in doğu tarafıdır (İbn Kesîr, 1999: 5/219; Zemahşerî, h.1407: 3/9; Karaman vd., 2006: 3/596). Bunun yanında Kehf suresinin 86. ayetinde bahsedilen “batı” ifadesinden Zülkarneyn'in Atlas Okyanusu'na ya da Karadeniz'e, aynı suresinin 90. ayetinde zikredilen “doğu” ifadesinden Afrika'nın ya da Asya'nın doğu kıyılarına, Hint Okyanusuna veya Hazar Denizi'ne ulaştığı anlaşılmaktadır (Karaman vd., 2006: 3/578). Görüldüğü üzere ayetlerde geçen coğrafi konumlar bazen müphem olarak ifade edilmekte, ancak bunlar tefsir kitaplarında detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Doğu ve batı ifadeleri ayetlerde bazen de mecaz anlam ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. “*Sonunda hesap vermek üzere huzurumuza geldiklerinde ise o yoldaşına: “Keşke seninle aramız doğu ile batı arası kadar uzak olsaydı. Sen meğer ne kötü arkadaşmışın!” diyecek.*” (ez-Zuhruf 43/38) ayetinde bu durumu görmek mümkündür. Zira, kıyamet günü o kimse, dünya hayatında ne kadar yanlışlık yaptığını anlayacak, kötü arkadaşı

⁶ Bk. el-Âraf 7/137, Meryem 19/16, el-Kehf 18/86, 90.

ile kendi arasında çok uzak bir mesafenin olmasını isteyecektir (Râzî, h.1420: 27/632; Karaman vd., 2006: 4/776; Kutub, ts.: 191-192). Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim'de geçen yönler coğrafi konum belirttikleri gibi mecazî anlamda da kullanılmışlardır.

2.2. Sağ-Sol

Arapçada "sağ" anlamına gelen "يمين" kelimesi, sözlükte sağ taraf, yan, yemin ve sağ el gibi anlamlara gelmektedir (Ferâhîdî, ts.: 8/387; İbn Manzûr, h.1414: 13/462; İsfahânî, h.1412: 1/893). TDK'ya göre "Vücutta kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan, sol karşıtı; bu taraftaki yön" anlamlarına gelmektedir (TDK, 2022). Söz konusu kelime Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle beraber 82 yerde geçmektedir (Abdülbâkî, 1990: 774-775). Sol kelimesini ise Arapçada "يسار" ve "شمال" kelimeleri karşılamaktadır. Bu kelimeler sol el ve sol taraf anlamlarına gelmektedir. Ayrıca "شمال" kelimesinin kuzey anlamı da vardır. (Ferâhîdî, ts.: 6/265,7/295; İbn Manzûr, h.1414: 11/364). TDK'ya göre, "Vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı; bu taraftaki yön" anlamlarını ifade etmektedir (TDK, 2022). "يسار" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmezken "شمال" kelimesi türevleriyle beraber 13 yerde geçmektedir (Abdülbâkî, 1990: 387-388). Kur'an-ı Kerim'de sağ ve sol kelimeleri bazen aynı ayet içinde⁷ bazen de farklı ayetlerde zikredilmektedir.⁸

Kur'an'da sağ ve sol ifadelerinden bazıları Allah'ın varlığı ve birliğine delil sunulan kevnî ayetlerde kullanılmaktadır. "Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner." (en-Nahl 16/48) ayetinde ağaç ve dağ gibi Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri güneşin durumuna göre sağa ya da sola dönmektedir. Gölgenin bir yerden bir başka yere dönüp meyletmesi de onun Allah'a olan itaatidir. Öyle ki kâinatta yaratılan her şey Allah'ın iradesine boyun eğmektedir. Bu durum ise yaratıcının varlığına bir delildir (Kurtubî, 1964: 10/111; Karaman vd., 2006: 3/405). Dolayısıyla Allah'ın varlığını ve birliğini anlatan kozmolojik ayetlerde yön kavramına yer verildiği görülmektedir.

Sağ ve sol ifadeleri bazen de bir nesnenin, fiziki mekânın ve onun içinde bulunduklarının konumunu belirlemek için kullanılmaktadır.⁹ Zira "(Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler."¹⁰(el-Kehf 18/17) ayetinde güneşin mağara içindeki hareketine değinilmekte, aynı zamanda mağara içindeki Ashab-ı Kehf'in konumuna işaret edilmektedir. Söz konusu ayetten de anlaşılacağı üzere mağaranın ağız kuzey ile kuzeybatı arasında bir bölgeye bakmaktadır. Çünkü sabah güneşi sağ tarafından doğmakta ve batıncaya kadar güneş ışınları mağaranın içine düşmemektedir. Fakat akşam güneşi, çok kısa bir süre mağaranın kapısından içeri vurmakta, ancak onlar mağaranın ortasında olduklarından dolayı bundan etkilenmemektedirler (Karaman vd., 2006: 3/542). Dolayısıyla yönlerin konum belirlemede çok önemli bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Sağ ve sol ifadeleri insanın sağ ve sol tarafını anlatmak üzere de kullanılmaktadır. "Onun sağında ve solunda oturmuş iki kayıtçı melek, onun her söz ve davranışını yazmaktadır." (el-Kâf 50/17) ayetinde insanın her iki yanında bulunan ve kulun ruhunu ölüm meleğinden teslim alan iki melekten bahsedilmektedir (Râzî, h.1420: 28/134). Bunun yanında "Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi)." (es-Saffât 37/93) ayetinde "yemin" kelimesi "kuvvet" ve "yemin" anlamının yanında "sağ el" anlamına da gelmektedir (Demirci, 2012: 45). Söz konusu ayetlerde de ifade edildiği üzere sağ ve sol ifadeleri organ-yön ilişkisini ele almaktadır. Yine Vakıa suresinde geçen "sağdakiler" ifadesi cennetlikleri, "soldakiler" ifadesi ise cehennemlikleri anlatmak

⁷ Bk. el-Kaf 50/17; el-Mearic 70/37.

⁸ Bk. et-Tâhâ 20/17; el-Müddessir 74/39.

⁹ Bk. es-Sebe 34/15; es-Saffât 37/93.

¹⁰ Ayrıca bk. el-Kehf 18/18.

üzere kullanılmaktadır.¹¹ Öyle ki “sağcılar” ya amel defterlerini sağdan aldıkları ya da sağ taraflarından Allah’tan olan bir nur ile aydınlandıkları için bu şekilde isimlendirilmiştir. Buna mukabil ahirette amel defterleri soldan verilenler de “solcular” olarak adlandırılmıştır (Râzî, h.1420: 29/387). Görüldüğü gibi Kur’an-ı Kerim’deki yönler bazen de insan bedeninin tarafını nitelemek üzere kullanılmıştır.

Kur’an’da yer alan bu ifadeler bazen de mecaz mana ifade etmektedir. Mesela “*Derler ki: “Doğrusu siz bize sağdan geliyordunuz.”*” (es-Saffât 37/28) ayetinde “sağ” yönü, sureti haktan görünen bir insanın muhatabına yaklaşımını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla “sağ” ifadesi söz konusu ayette “din” anlamına gelmektedir. Yani sizler sureti haktan görünüp bize din cihetinden geliyor ve bizi dinin emir ve yasaklarından uzak tutmaya çalışıyorsunuz, anlamını ifade etmektedir (Kurtubî, 1964: 15/75; Beyzâvî, h.1418: 8/5). Görüldüğü gibi söz konusu ayette yönler hidayet ve dalalet ile iribatlandırılmaktadır. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim’de geçen yönler bazen de mecaz anlam ifade edebilir.

2.3. Ön-Arka

Kur’an-ı Kerim’de بين يدي kalıp ifade olarak “ön”¹², “خلف، وراء، ظهر” kelimeleri de “arka”¹³ anlamında kullanılmaktadır.” TDK’ya göre “ön”, “bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2022). “Arka” ise, “bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı, ön karşıtı” manasında kullanılmaktadır (TDK, 2022).

Ön ve arka yönleri Kur’an’da insanın iletişim kurduğu nesne ya da varlıkların insana göre konumunu, yani mekân belirtmek için kullanılmaktadır. Bu minvalde Kur’an, müminlere bir müjde olmak üzere ahiret hayatında onları önlerinden ve sağlarından takip edecek amellerinin nurlarından bahsetmektedir. Bu husustaki ayet şöyledir: “*Kıyâmet günü mü’min erkekleri ve mü’min kadınları görürsün ki, iman ve sâlih amellerinin nurları önlerinde ve sağ taraflarında onları aydınlatmaktadır. Melekler onlara: “Bugün sizin müjdeniz, içlerinde ırmaklar akan cennetlerdir; orada ebedî kalacaksınız. İşte en büyük başarı ve kurtuluş budur!” derler.*” (el-Hadîd 57/12). Söz konusu ayetten nurdan bizzat ışık ve aydınlık manası kastedildiği gibi insanın kurtuluşuna sebep olan şey de kastedilmiş olabilir. Zira kötü kimselere amel defteri sollarından ve arkalarından verileceği gibi iyilere de sağlarından ve önlerinden verilecektir (Taberî, 2000: 23/178; Râzî, h.1420: 29/455; Karaman vd., 2006: 5/244). Yine “*Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım.*”¹⁴ (el-Araf 7/17) ayetinde de ifade edildiği gibi şeytanın insana önden ve arkasından sokulması mekân cihetiyledir. Dolayısıyla ön ve arka yönleri Kur’an-ı Kerim’de konum ve mekân ifade etmek için de kullanılabilir.

Öte yandan bu yönler bazen de zaman ifade etmek üzere kullanılmaktadır. “*O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.*”¹⁵ (el-Araf 7/57) ayetinde Allah’ın yağmur yağdırmadan önce bulutları sevk eden rüzgârları gönderdiğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla rüzgârın esmesi yağmurun yağmasından daha önce gerçekleşmektedir (Râzî, h.1420: 14/287; Karaman vd., 2006: 2/539). Görüldüğü gibi

¹¹ Ayetler için bk. el-Vakıa 56/8, 9, 27, 41. Ayrıca bk. el-İsra 17/71; el-Hakka 69/19; el-Müddessir 74/39; el-İnşikak 84/7.

¹² Bk. el-A’raf 7/57; er-Ra’d 13/11; el-Hadîd 57/12.

¹³ Bk. el-Bakara 2/101, 189; el-Â’raf 7/17; Hûd 12/92; er-Ra’d 13/11; Meryem 19/64.

¹⁴ Ayrıca bk. er-Ra’d 13/11; Yasin 36/9.

¹⁵ Ayrıca bk. el-Cin 72/27.

burada bilimsel bir gerçekliğe dikkat çekildiği gibi ayetin devamında Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğine dair delil sunulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de bu yönler bazen de keyfiyet bildirebilir. Mesela “*O, insanların gözlerinin önünde olanı da arkalarında olanı da bilir; O dilemedikçe insanlar O'nun ilminden hiçbir şey edinemez, hiçbir şey kavrayamazlar.*”¹⁶ (el-Bakara 2/255) ayetinde “*O, insanların gözlerinin önünde olanı da arkalarında olanı da bilir*”, ifadesi Allah'ın aşikarı-gizliyi, geçmiş-geleceği, olmuş-olacağı, görüleni-gaybı bildiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda bu ifade genel olarak ilmin son derecesini şümul şeklini ihtiva eden bir ifadedir (Kutub, ts.: 2/40; Karaman vd., 2006: 1/401). Görüldüğü üzere ön ve arka ifadeleri gerçek mana ifade ettikleri gibi bazen de mecaz mana da kullanılmışlardır.

2.4. Üst (Yukarı) – Alt (Aşağı)

Kur'an-ı Kerim'de üst (yukarı) anlamı ile ilişkili olan kelimeler “رفع”¹⁷, “صعد”¹⁸, “فوق”¹⁹ ve “علا”²⁰ kelimeleridir. Alt (aşağı) kelimesini ise “أسفل”²¹, “تحت”²² kelimeleri karşılamaktadır. TDK'ya göre “üst”, “bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri, fevk, alt karşıtı anlamlarına gelmektedir (TDK, 2022). “Alt” ise, “bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı” manasında kullanılmaktadır (TDK, 2022).

Üst ve alt yönleri Kur'an'da mekân bildirmek için kullanılmaktadır. Mesela “*O sırada düşman orduları üstünüzden ve altınızdan size saldırmıştı da korkudan gözler yerinden kaymış, yürekler ağızlara gelmişti. Hatta Allah hakkında yakışksız, olmadık zanlar besliyordunuz.*”²³ (el-Ahzâb 33/10) ayetinde müminlere Hendek savaşında yaşadıkları tecrübe hatırlatılmaktadır. Yaklaşık 12.000 kişilik bir kuvvetle hendeğe kadar gelen düşman, hendeği geçemedikleri için buldukları yerde mevzilendiler. Müslümanlar sadece hendeğin yönünde değil, üstten (doğudan) ve alttan (batıdan) kuşatıldılar. Ancak sonuç alamayan kafirler bir ay sonra kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar (Râzî, h.1420: 25/160; Karaman vd., 2006: 4/375). Yine söz konusu kelimeler gerçek anlamı ifade edecek şekilde cennetin zeminini (el-Ankebût 29/69), sayıca çok olmayı (en-Nisâ 4/11), yerin altını ve üstünü (İbrahim 14/26; Hûd 11/82), insanın ayak ve baş yönünü (en-Nisa 4/154; el-Müminün 237/17; ez-Zümer 39/16; ed-Duhan 44/48), yeryüzü ve gökyüzünü (el-Mâide 5/66) ifade eder şekilde kullanılmışlardır.

Üst ve alt yönleri bazen de Kur'an'da mecazî anlamda kullanılmaktadır. “*O kullarının üstünde mutlak güç ve hakimiyet sahibidir. O hakimdir, her şeyden haberdar olandır.*”²⁴ (el-En'am 6/18) ayeti bu duruma örnek olarak verilebilir. Söz konusu ayette zikredilen Allah'ın kullarının üstünde olmasından maksat Allah'ın güç ve kudretidir. Aksi takdirde bu üstte olmak, cihet ve yön bakımından değildir. Öyle olmuş olsaydı Allah'ı muhdes bir varlık olarak kabul etmek gerekirdi. Oysaki Allah zaman ve mekândan münezzehe bir varlıktır (Râzî, h.1420: 12/495). O halde Allah'ın kullarından üstte olmasını cihet yönünden değil de mecazî anlamda Allah'ın gücü ve kudreti anlamında anlamak daha isabetli olacaktır.

Öte yandan “*Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine Rablerinden indirileni uygulasalardı üstlerinden ve ayaklarının altından yerlerdi. İçlerinde orta yolu tuturan bir topluluk var. Ama çoğunun yapmakta oldukları*

¹⁶ Benzer ayetler için bk. et-Taha 20/94, 110; el-Enbiya 21/28.

¹⁷ Bk. el-Bakara 2/63.

¹⁸ Bk. el-En'am 6/125.

¹⁹ Bk. ed-Duhan 44/48.

²⁰ Bk. el-Hakka 69/22; el-Ğaşiye 88/10.

²¹ Bk. et-Tin 95/5.

²² Bk. el-Maide 5/66.

²³ Ayrıca bk. el-Mâide 5/66.

²⁴ Ayrıca bk. el-En'am 6/61, 165; el-Fâtır 35/10; el-Fetih 48/10; en-Necm 53/7.

işler pek kötüdür!" (el-Mâide 5/66) ayetinden maksat alt ve üst yönleri değildir. Burada kastedilen bolluk ve bereketin açıklanmasında mübalağa yapmaktır. Nitekim "falanca, başından ayağına kadar hayra gömülmüştür" denilir de bununla o kimse yanında hayrın ne kadar çok ve yoğun olduğu kastedilir. (Taberî, 2000: 10/464; Râzî, h.1420: 12/398-399). Dolayısıyla söz konusu ayette alt ve üst yönleri mecaz ifade edecek şekilde kullanılmış olup kulların, yükümlülüklerini yerine getirdikleri takdirde rızıklarının kendilerine bol bir şekilde verileceği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Yön ile ilgili ifadeler günlük yaşamda en çok kullanılan kavramlardır. Doğu-batı, kuzey-güney, aşağı-yukarı, alt-üst, arka-ön gibi yön ifadeleri hem fiziki olarak konum bulmada hem de mecazi olarak maksadı aktarmakta oldukça etkilidir. Bu ifadelerin kullanılmadığı bir ortamda ise iletişimde ciddi krizler ve sıkıntılar ortaya çıkabilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de farklı ifadelerle ele alınan yön kavramı hem gerçek anlamda hem de mecazi anlamda kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'e göre bütün yönlerin yaratıcısı Allah'tır. Yön ile ilgili kavramlar daha çok Allah'ın güç ve saltanatını betimleyen, Allah'ın varlığının delillerinden ve yeniden dirilişin mümkün olduğundan bahseden ayetlerde geçmektedir. Bunun yanında yön ile ilgili kavramlar yeryüzünde herhangi bir yerin konumunu işaret ederken bazen de insan organlarının vücuttaki yerlerini belirtir. Bazen de zaman ve keyfiyet ifade ederler. Bunun yanında mecaz ifade eden ayetler ise hidayet ve dalalet ile irtibatlandırılmıştır. Ayrıca söz konusu ayetler bazı müfessirlere bilimsel tefsir bağlamında ele alınıp yorumlanmaya gayret edilmiştir.

Kaynakça

- Abdülbâkî, M. F. (1990). *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Beyzâvî, A. (1418). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Bozkurt, N. (1995). *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları. (Cilt. 11, s. 506).
- Demirci, M. (2012). *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İbn Kesir, E. (1999). *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*. b.y.: Dâru Tayyibe, 2. Basım.
- İbn Manzûr, M. (1414). *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sadr.
- İsfehânî, R. (1412). *el-Müfredât*. Beyrut: Dâru's-Şâmiye.
- Kurtubî, E. (1964). *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Kutub, S. (ts). *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. b.y.: Hikmet Yayınları.
- Mevdudî, E. (1997). *Tefhîmu'l-Kur'ân*. Çeviren: Yusuf karaca vd.. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Razî, E. (1420). *Tefsîr-i kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Taberî, E. (2000). *Câmiu'l-beyân*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle.
- Zameşerî, E. (1407). *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

İnternet Kaynakları

- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Alt. 16 Kasım tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Arka. 16 Kasım tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Batı. 21 Eylül tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Doğu. 21 Eylül tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Ön. 16 Kasım tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Sağ. 21 Eylül tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Sol. 21 Eylül tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Üst. 16 Kasım tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Yön vermek. 25 Aralık tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Yön. 14 Aralık tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

Structured Abstract

In this study, the subject of directions in the Qur'an is discussed. Expressions about direction are among the most used concepts in daily life. Direction expressions such as east, west, north, south, down, up, down, up, back, front are very effective both in finding a physical location and in conveying the purpose metaphorically. In an environment where these expressions are not used, serious crises and difficulties may arise in communication.

Directions hold an important place in determining position. Humans utilize directions when referring to themselves or the position of other beings or objects. Adjectives and prepositions such as east, west, north, south, down, up, lower, upper, back, and front are used to indicate their position. Additionally, directions enable interaction with other beings and objects. In daily life, the expression "to give direction" is also used to mean "to give a new shape or order." Moreover, modern smartphones with location-based applications allow for easy determination of location and access to addresses.

As the Qur'an encompasses various concepts, the concept of "direction" is also mentioned. "Direction" carries meanings such as "the position relative to a certain point," "the side or direction from which something is observed," "the route to a place," and "the course to be followed." As evident from these definitions, the term "direction" conveys both literal and figurative meanings. The Qur'an mentions geographical directions like east, west, north, south, down, up, bottom, top, back, and front, and sometimes these carry a figurative meaning. For example, in the verse "They say: Lo! ye used to come unto us, imposing" (Surah As-Saffat 37:28), the term "right" signifies the approach of a person whose image appears true to their addressee. Hence, in this verse, the term "right" conveys the meaning of "religion." It implies that you come to us with a religious perspective, trying to distance us from religious orders and prohibitions. Therefore, directions in the Qur'an are occasionally used in a figurative manner.

In the Qur'an, the roots of "وجه" and "شطر" about the direction come to the fore. Derived from the root "وجه", the words "وجهة, وجه, وجهة, اتجاه" are also nouns and mean direction, direction, side, face. The aim, the direction is called "وجه", the thing directed towards the purpose is called "وجهة ve جهة". In the Qur'an, the word "وجه" appears in 78 places with its derivatives. Another word used in the Qur'an in the sense of direction and orientation is the word "شطر". "شطر" in the dictionary is to divide into two, to divide in the middle, to cut off, to prune; It means half, half, share, share, direction. In the Qur'an, the word "شطر" appears in 5 verses with its derivatives.

In our age when location and direction information has become so important, is there an approach in the Qur'an regarding this issue? If there is such an approach, how did the Qur'an handle this issue? Is the issue only geographically, or are there also metaphorical uses? Are the directions taken separately or are they connected with other things? Questions such as these reveal the purpose of our study and guide the course of our research. In our study, first of all, the concepts related to the direction in the Qur'an will be included, and then the directions in the Qur'an will be discussed in detail.

The Qur'an contains many concepts as well as the concept of direction. The concepts related to the direction such as east, west, down, up, bottom, top, back, front in the Qur'an are used for different purposes. According to the Qur'an, Allah is the creator of all directions. The concepts related to direction are mostly mentioned in the verses that describe the power and reign of Allah, the proofs of the existence of Allah and the possibility of resurrection. In addition, the concepts related to direction indicate the position of any place on earth, and sometimes indicate the position of human organs in the body. Sometimes they express time and quality. In addition, the verses expressing metaphor are associated with salvation and aberration. In addition, the verses in question have been tried to be interpreted by some commentators in the context of scientific exegesis. Because the aspects such as east, west, north, south, down, up, down, up, back and front in the Qur'an also find their place in the group of verses that fall within the scope of scientific tafsir, and the verses in question are interpreted by commentators in accordance with scientific tafsir. Thus, the data obtained from the interpretation of the verses in question are also important in terms of contributing to the science of tafsir.